

Психологічні аспекти підготовки працівників правоохоронних органів для застосування вогнепальної зброї в екстремальних умовах

Стаття присвячена психологічним аспектам підготовки працівників правоохоронних органів до застосування вогнепальної зброї в екстремальних умовах.

Ключові слова: вогнепальна зброя, працівник правоохоронного органу, підготовка.

Статья посвящена психологическим аспектам подготовки работников правоохранительных органов к применению огнестрельного оружия в экстремальных условиях.

Ключевые слова: огнестрельное оружие, работник правоохранительного органа, подготовка.

Класичною основою стрілецької майстерності здавна вважалися уміння працівника ОВС утримувати зброю, займати правильне положення для стрільби та прицілювання, правильно тримати палець на спусковому гачку і здійснювати спуск, стримуючи в момент спуску дихання тощо. Але зазначені уміння є необхідними і достатніми переважно для спортивної стрільби, яка хоча й пов'язана з психологічним навантаженням, але має власні цілі, відмінні від цілей бойової стрільби.

У реальних умовах працівник ОВС повинен бути готовий застосувати табельну вогнепальну зброю одразу після виникнення необхідності, щоб встигнути запобігти злочину, що є його безпосереднім службовим обов'язком. Оперативна стрільба відбувається за відсутності стандартних, звичних для міліціонера умов в ситуації, яка швидко змінюється залежно від дій її учасників.

Отже, мета спортивної стрільби – перемоги, насамперед, себе, оперативної – перемоги невідомого озброєного супротивника. Різна мета передбачає наявність різних засобів її досягнення. Отже, і техніко-тактичні характеристики спортивної й оперативної стрільби теж мають відрізнятись.

При подоланні психологічного навантаження у спортивній стрільбі стрілець намагається “вимкнути” свідомість, яка заважає

роботі правильних навичок. Ураховуючи характерні ознаки оперативної стрільби, працівник ОВС змушений, перебуваючи у вогневому контакті, свідомо керувати своїми діями. В умовах інтенсивного психологічного навантаження за відсутності досвіду застосування табельної вогнепальної зброї це часто призводить до значного уповільнення прояву навичок володіння зброєю.

Особливе місце займає підготовка особового складу ОВС до дій в екстремальних умовах під час проведення масових заходів. Це свідчить про необхідність пошуку нових методів протидії негативному впливу екстремальної ситуації на дії працівника ОВС під час масових заходів.

Обставини сьогодення потребують нових методів навчання й вдосконалення стрілецької майстерності, розроблення нових систем бойової підготовки з урахуванням як психологічного, так і техніко-тактичного її аспекту, впровадження нових засобів здобуття необхідних знань, умінь і навичок з вогневої підготовки для подальшого їх застосування в екстремальних ситуаціях під час проведення масових заходів.

Метою статті є обґрунтування й аналіз доцільності впровадження деяких сучасних методів, форм і засобів набуття, закріплення і вдосконалення необхідних знань, умінь та навичок на заняттях з вогневої підготовки, що можуть бути застосовані в екстремальних ситуаціях під час проведення масових заходів.

Досягнення поставленої мети забезпечується виконанням таких завдань:

1. Визначити систему теоретичних знань, умінь та навичок, якими повинен володіти працівник ОВС для безпечного поводження із табельною вогнепальною зброєю та ефективного її застосування.

2. З'ясувати ефективність практичних вправ, які пропонуються нині в Курсі стрільб зі стрілецької зброї для рядового та начальницького складу ОВС для оволодіння прийомми стрільби, необхідними для виконання службових обов'язків в екстремальних ситуаціях під час проведення масових заходів.

3. Розглянути навчальні властивості тренажерів для холостої стрільби та стрільби бойовими патронами й проаналізувати їх ефективність і доцільність використання на заняттях з вогневої підготовки.

4. Проаналізувати ситуацію застосування табельної вогнепальної зброї в реальних умовах.

5. Обґрунтувати важливість здатності працівника ОВС давати швидко і об'єктивну правову оцінку діям супротивника в умовах інтенсивного психологічного навантаження.

6. Визначити дієві форми і методи психологічної підготовки працівника ОВС до дій в екстремальних ситуаціях.

Ці проблеми вивчали фахівці з юридичної психології, а саме: Д. О. Александров, Ю. А. Александровский, В. Г. Андросюк, А. В. Буданов, Г. Н. Будагянц, О. В. Воробйова, Г. Є. Запорожцева, Ю. Б. Ірхін, С. М. Ірхіна, Л. І. Казміренко, В. Г. Колухов, В. О. Лефтеров, В. І. Малічевський, О. М. Матеюк, В. С. Медведєв, Є. М. Потапчука, А. М. Столяренко, О. В. Тимченко, М. І. Томчук, А. А. Хвастунов, С. І. Яковенко та ін. Однак ця тема не досить розроблена і потребує подальшої наукової роботи в цьому напрямку.

Методика підготовки до застосування працівником міліції табельної вогнепальної зброї в екстремальних умовах має дві складові: психологічну й техніко-тактичну. Розглянемо психологічний компонент.

Закон України “Про міліцію” визначає застосування табельної вогнепальної зброї як крайній захід забезпечення виконання покладених на міліціонера обов’язків [6]. Подібне положення міститься в законодавстві багатьох країн Європейського союзу. Це зобов’язує українських правоохоронців та їх зарубіжних колег вживати всіх можливих заходів для уникнення збройного конфлікту. Методика силового втручання французької жандармерії передбачає поступове нарощування жорсткості заходів впливу до правопорушника в такій послідовності: усне попередження, яке полягає у виконанні законної вимоги жандарма, – застосування фізичної сили – застосування спеціальних засобів – застосування вогнепальної зброї. У законодавстві України заходами, які повинні передувати застосуванню табельної вогнепальної зброї, є застосування фізичного впливу та спеціальних засобів. Отже, щоб мати впевненість у своїх діях у будь-яких конфліктних ситуаціях, працівники ОВС повинні мати необхідні навички по застосуванню всіх трьох зазначених заходів.

У навчальних закладах системи МВС такі навички прищеплюються на заняттях зі спеціальних дисциплін, таких, як спеціальна фізична підготовка, тактико-спеціальна підготовка, спеціальна техніка, вогнева підготовка. Для підвищення ефективності навчального процесу, забезпечення поступового засвоєння теоретичних знань слухачів і курсантів та їх переходу в універсальні корисні навички доцільним є попереднє узгодження тематичних планів проведення занять і організація спільних навчань за участю викладачів усіх спеціальних дисциплін. Проведення таких навчань має бути систематичним і відбуватись у визначені навчальні дні, вільні від інших дисциплін. Відчуваючи себе учасниками змодельо-

ваної ситуації, працівники ОВС матимуть змогу не тільки проявити знання одночасно з усіх спеціальних дисциплін і здобути навички їх практичного використання, а й отримати певний професійний досвід, що є дуже важливим.

Комплексні практичні заняття дозволяють міліціонерам здобути першу й найважливішу навичку володіння зброєю в екстремальній ситуації – здатність визначати момент настання необхідності застосування табельної вогнепальної зброї. Це дозволяє виграти час, а дефіцит часу, як відомо, є однією з головних ознак екстремальної ситуації.

Володіння табельною вогнепальною зброєю включає в себе не лише вміння швидко і влучно стріляти, а й навички швидкого оголення зброї і приведення її у бойову готовність. Це зумовлюється тим, що збройне протистояння злочинців і працівників правоохоронних органів з використанням ручної стрілецької зброї відбувається в більшості випадків на відстані до 10 м. Застосовувати зброю в 80 % випадків доводиться за умов поганої видимості, навіть у темряві, що виключає класичну прицільну стрільбу [5]. Потрібно вміти стріляти в бронезилетах, користуватися підходящим прикриттям, дотримуватись визначеної тактики дій, використовувати прийоми ухилення від ураження [7; 8]. Потрібно вміти застосовувати зброю під час переслідування на вулицях, у приміщеннях, місцях значного скупчення людей, автомашин тощо [9]. Саме тому в системі формування психологічних аспектів вогневої майстерності простежуються такі напрями в навчанні стрільби:

- з миттєвою оцінкою правомірності застосування зброї на враження;
- з вихідної позиції, коли пістолет знаходиться в кобурі;
- з близьких дистанцій, зі стегна, лежачи, тримаючи зброю однією чи двома руками;
- методом швидкісної стрільби з перенесенням вогню по фронту;
- в умовах слабкого освітлення з використанням приладів нічного бачення, світлових насадок, патронів із трасуючими кулями.

Вогнева підготовка у працівників міліції повинна розвивати:

- навички швидкого приготування до стрільби (швидко оголяти зброю, приводити її в бойову готовність);
- уміння влучно вражати ціль;
- упевненість у собі, вміння стримувати емоційну напруженість, страх перед оточуючими громадянами (зрівноваженість і витриманість, зовнішній спокій без вияву перенапруження, негативного настрою чи нетерпіння);

- наявність вольових якостей (цілеспрямованість, рішучість, самовладання);
- уміння приймати правильне рішення в напружених ситуаціях і правильно застосовувати вогнепальну зброю.

Отже, вогнева підготовка виступає як система певних знань і навичок, необхідних у відповідній сфері професійної діяльності, причому зростання рівня професійної майстерності забезпечується не тільки наявністю професійних здібностей, а й їхньою підтримкою на певному рівні протягом терміну служби. Відомим є той факт, що перерви в службі негативно впливають на рівень майстерності. Дії відмінно підготовлених фахівців стають не такими швидкими, відчувається деяка невпевненість, виникає підвищена напруга і необхідність свідомого контролю за технікою роботи, з'являються і збільшуються неточності, погіршується результативність. Тому важливо не тільки навчити володіти табельною вогнепальною зброєю, а й підтримувати професійну тренуваність.

Треба пам'ятати, що виконання влучної стрільби – це складний комплекс рухових дій, який вимагає від стрільця вміння миттєво узгодити роботу нервової системи і м'язово-кісткового апарату тіла в просторі й часі. Процес оволодіння технікою стрільби повинен йти шляхом “від простого до складного”, розподілятися на деталізовані етапи поступового вивчення й тренування окремих складових стрільби, ураховувати найменші подробиці, які в кінцевому результаті дозволять здійснити правильний постріл.

Методику як початкової, так і подальшої стрілецької підготовки доцільно будувати за принципом наочності навчального процесу, що виражається у такому:

- візуальному, слуховому, дотиковому спостереженні зразкового виконання елемента стрільби для створення його різнобічного образу у власній свідомості;
- самостійному здійсненні аналізу отриманого образу з допомогою абстрактного мислення;
- практичній реалізації образу дій під стороннім контролем або самоконтролем (використовуючи відображення в дзеркалі).

Відпрацювання окремих етапів має виконуватись продумано, попередньо прокручуючи у свідомості кожну наступну дію. Виконуючи їх, дуже важливо контролювати й відкладати в пам'яті власні відчуття на дотик, положення корпусу тіла, голови, рук і ніг, просторову уяву про свій вигляд збоку. У цьому полягає метод ідеомоторного тренування.

Складові виконання правильного пострілу слід спочатку тренувати кожен окремо, згодом об'єднуючи їх у пари, трійки і т. д.,

повільно прискорювати темп до напрацювання автоматизму у своїх діях. Останнього можна досягти лише завдяки наполегливій роботі під час технічного тренування без набоїв, використовуючи навчальну зброю та імітатор пістолета збільшеної ваги.

Багаторазове виконання окремих елементів і комплексу в цілому (50– 100 повторів на кожному занятті) вмикає м'язову пам'ять і призводить до звикання тіла до специфічної роботи, дозволяє поступово напрацювати нові особливі умовні рефлекси, необхідні для влучної стрільби.

Аналіз досвіду вогневих контактів, що виникають під час здійснення спеціальних оперативних заходів, показує, що максимальна відстань, на якій супротивники вступають у вогневу взаємодію, не перевищує, як правило, 7-10 м. Ця відстань висуває на перше місце такі показники, як швидкість виконання першого пострілу (вправа за часом), швидкість переміщень (відхід із лінії вогню супротивника), недопущення можливості ведення супротивником прицільного вогню у відповідь.

Цим вимогам відповідає техніка швидкісної стрільби. Характерною особливістю є ведення вогню подвійними пострілами при обов'язковому ураженні цілі обома кулями.

Суть такої стрільби полягає в тому, що при враженні супротивника першим пострілом (якщо ціль не була уражена в голову) існує реальна небезпека здійснення ним вогню у відповідь. Друга куля, що потрапляє в ціль, є вирішальною, перешкоджаючи прицільній стрільбі у відповідь. Звідси виникає необхідність у зосередженні уваги на рівні техніко-тактичної підготовки працівників ОВС України.

Методика оперативної стрільби, розроблена фахівцями французької національної жандармерії, передбачає залежність техніки прицілювання від дистанції ведення вогню. Стрільба на відстань понад 10 м потребує зведення прицільних пристроїв (мушки та цілика) в контурі фігури супротивника. Відстань 4–10 м дозволяє при прицілюванні враховувати лише мушку, не звертаючи уваги на цілик (за умови, що стрільба ведеться “на ураження”), що дозволяє економити час. Стрільба “на ураження” на відстані ближче 4 м розпочинається завдяки м'язовій пам'яті по направленню каналу ствола зброї в бік супротивника, не враховуючи прицільні пристрої.

Характерною деталлю техніки швидкісної стрільби є прицілювання за допомогою обох очей. Це пояснюється тим, що при стрільбі з коротких дистанцій виникає необхідність постійного контролю за навколишнім оточенням за допомогою периферійного

зору. При одному закритому оці значно зменшується поле огляду, що може призвести до небажаних наслідків.

При стрільбі подвійними пострілами тимчасовий інтервал між кожним пострілом повинен бути мінімальним, що досягається за рахунок постійного вибору стрільцем холостого ходу спускового гачка. Техніка швидкісної стрільби потребує виконання подвійного пострілу з дистанції 7-10 метрів за 1,5 с (витягнути зброю з кобури, зняти із запобіжника, прицілитися й відкрити вогонь).

Другий постріл здійснюється, як правило, без прицілювання, оскільки повторне перезарядження затвора не дає можливості сполучити мушку й цілик для повторного наведення, яке здійснюється за рахунок м'язової пам'яті. При стрільбі друга куля "лягає" вище першої, що необхідно враховувати при прицілюванні. Звичайно, вогонь на ураження ведеться в грудну зону супротивника. Якщо виникає припущення, що супротивник захищений бронежилетом, то виконується три постріли. Подвійний – у корпус, третій (із затримкою) – в голову. Інтервал потрібен для того, щоб уразити супротивника в голову напевно.

Одна з умов швидкісної стрільби – зброя ніколи не залишається без патрона в патроннику. Це досягається за рахунок відпрацювання у стрільця автоматизму відліку пострілів. Наявність патрона в патроннику дозволяє в бойовій обстановці після заміни магазину відразу вести стрільбу.

Головне завдання – домогтися закріплення рухової навички в підйомі зброї на лінію прицілювання й чіткого суміщення прицільних пристосувань у контур мішені.

Прискорене виконання вправи на початковому етапі може призвести до розвитку й закріплення помилок, що потім негативно позначиться на результатах практичної стрільби. Загальна кількість підйомів зброї упродовж виконання однієї вправи не повинно перевищувати 100-150 разів.

Для закріплення рухового стереотипу необхідно виконати від 1000 до 2000 підйомів зброї. Прицілювання є найбільш складною частиною методики, тому необхідно виділити такі моменти:

- стрілець перебуває в постійному візуальному контакті з мішенню;
- прицілювання здійснюється шляхом підйому рук у "трикутник" до рівня очей;
- суміщення прицільних пристосувань у контур цілі без точної наводки на визначену точку;
- прицілювання з допомогою обох очей;
- перенос лінії прицілювання завдяки повороту корпусу без зміни положення рук.

Необхідно попереджувати працівників, які навчаються, про можливі помилки, а саме:

- концентрація уваги на мушці в прорізі з втратою візуального контакту з мішенню;
- прицілювання виносом рук вперед;
- випрямлення рук при прицілюванні;
- нахил пістолета або голови при суміщенні прицільних пристосувань і т. д.

Натискання на спусковий гачок здійснюється одночасно з прицілюванням. Важливо витискати холостий хід і, виробляючи руховий стереотип, постійно тримати вказівний палець на “попередженні” спускового гачка, незалежно від зміни положення рук.

Система тактичних дій під час ведення вогню, розглянута в цій статті, не є універсальною і не стосується тактики ведення бою в складі бойової групи (штурмової групи, групи підтримки тощо). Тактика ведення бою спеціальних груп потребує окремого дослідження, тому в статті не розглядається.

Отже, при викладенні статті, ми виконали такі завдання:

1. Визначили систему теоретичних знань, умінь та навичок, якими повинен володіти працівник ОВС для безпечного поводження з табельною вогнепальною зброєю та ефективного її застосування.

2. З’ясували ефективність практичних вправ, які пропонуються нині в Курсі стрільб зі стрілецької зброї для рядового та начальницького складу ОВС для оволодіння прийомами стрільби, необхідними для виконання службових обов’язків у екстремальних ситуаціях під час проведення масових заходів.

3. Розглянули навчальні властивості тренажерів для холостої стрільби та стрільби бойовими патронами й проаналізувати їх ефективність та доцільність використання на заняттях з вогневої підготовки.

4. Проаналізували застосування табельної вогнепальної зброї в реальних умовах.

5. Обґрунтували важливість здатності працівника ОВС давати швидко й об’єктивну правову оцінку діям супротивника в умовах інтенсивного психологічного навантаження.

6. Визначили дієві форми і методи психологічної підготовки працівника ОВС до дій в екстремальних ситуаціях.

У системі формування вогневої майстерності ми також визначили такі тенденції навчання стрільби:

- з миттєвою оцінкою правомірності застосування зброї на враження;
- з вихідної позиції, коли пістолет знаходиться в кобурі;

- з близьких дистанцій, зі стегна, лежачи, тримаючи зброю однією чи двома руками;
- методом швидкісної стрільби з перенесенням вогню по фронту;
- в умовах слабкого освітлення з використанням приладів нічного бачення, світлових насадок, патронів з трасуючими кулями.

Крім того, у статті висвітлено передовий досвід правоохоронних органів зарубіжних країн, зокрема французької Національної жандармерії.

Список використаних джерел

1. Аболин Л. М. Психологические механизмы эмоциональной устойчивости человека / Л. М.Аболин. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1987. – 261 с.
2. Александровский Ю. А. Психология экстремальных ситуаций: хрестоматия / сост. А. Е. Тарас, К. В. Сельченко. – Минск : Харвест, 1999. – С. 154–165.
3. Белик Я. Психическая саморегуляция в экстремальных условиях деятельности : науч.-аналит. обзор / Я.Белик. – М. : Академия МВД СССР, 1988. – 48 с.
4. Белкин А. А. Идеомоторная тренировка в спорте / А. А.Белкин. – М. : Физкультура и спорт, 1982. –128 с.
5. Буданов А. В. Методика использования зарубежного опыта в профессиональной подготовке сотрудников МВД / А. В.Буданов. – М., 1995.
6. Про міліцію : Закон України від 20 грудня 1990 р.
7. Зезюлин Ф. М. Организация и методика подготовки слушателей (курсантов) учебных заведений МВД России действиям против вооруженного правонарушителя : учеб.-метод. пособие / Ф. М.Зезюлин. – Владимир, 1997.
8. Лапутина Ю. А. Огневая подготовка сотрудников спецподразделений по борьбе с терроризмом / Ю. А.Лапутина. – К., 1997. – 38 с.
9. Потапов А. Стрельба по бегущим целям из пистолета / А. Потапов. – М. : Спецназ, 1998. – № 46. – С. 33.
10. Мороз Л. І. Основи професійно-психологічного тренінгу: (У запитаннях та відповідях) : навч. посіб. / Л. І.Мороз. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2004. – 130 с. – Бібліогр. : с.116-126.

The article is dedicated to the problems of the psychological aspects of training of law enforcement officers for using firearms in critical situations.

Key words: firearms, law enforcement officer, training.

Отримано: 03.03.2011